

УДК 342.7:342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.70>

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Красногор О.В.,
кандидат юридичних наук,
приватний нотаріус
ORCID: 0009-0004-0901-7033
e-mail: Krasnogorav@ukr.net

Красногор О.В. Права людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження.

У статті досліджуються права людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження, їх місце та значення у системі адміністративного права.

Визначено, що права людини охоплюють сукупність природних, невідчужуваних та гарантованих державою прав і свобод, що закріплені в міжнародних та національних нормативно-правових актах. Адміністративне право забезпечує механізми реалізації цих прав через систему публічного управління, адміністративних процедур і правозахисних інституцій.

Констатовано, що дослідження прав людини як об'єкта адміністративно-правових досліджень обумовлене: процесами глобалізації, що сприяють розширенню сфери дії адміністративного права та посиленню впливу міжнародних стандартів прав людини на національне законодавство; постійним розвитком адміністративного права, аби відповідати новим викликам суспільства; демократизацією суспільства, що призводить до посилення ролі прав людини в усіх сферах суспільного життя, зокрема і в адміністративно-правових відносинах.

Визначено ключові принципи адміністративно-правового регулювання прав людини, окреслено напрями вдосконалення механізмів їх захисту. Розглядаються основні механізми адміністративно-правового регулювання прав і свобод громадян, включаючи адміністративні послуги, порядок звернення до органів державної влади, доступ до публічної інформації та правові гарантії захисту персональних даних.

Запропоновано, під механізмом адміністративно-правового захисту прав людини сукупність правових норм, інституцій та процедур, які забезпечують охорону та відновлення порушених прав і свобод громадян у сфері адміністративного права.

Автор прийшов до висновку, що права людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження передбачають розробку та впровадження стратегій, законодавчих і адміністративних механізмів, спрямованих на ефективне функціонування системи захисту прав і свобод громадян. Це включає створення належних умов для їх реалізації в різних сферах суспільного життя, забезпечення рівного доступу до адміністративних послуг, дотримання стандартів прав людини в діяльності органів державної влади та формування дієвих механізмів адміністративного оскарження і судового захисту.

Ключові слова: права людини, захист прав людини, наука адміністративного права, адміністративно-правове дослідження, об'єкт адміністративно-правового дослідження.

Krasnohor O.V. Human rights as an object of administrative and legal research.

The article examines human rights as an object of administrative and legal research, their place and significance in the system of administrative law.

It is determined that human rights encompass a set of natural, inalienable and state-guaranteed rights and freedoms that are enshrined in international and national regulatory legal acts. Administrative law provides mechanisms for the implementation of these rights through the system of public administration, administrative procedures and human rights institutions.

It has been stated that the study of human rights as an object of administrative and legal research is driven by the following factors: the processes of globalization, which contribute to the expansion of

the scope of administrative law and the strengthening of the influence of international human rights standards on national legislation; the continuous development of administrative law in response to new societal challenges; and the democratization of society, which leads to the growing role of human rights in all spheres of social life, including administrative and legal relations.

The key principles of administrative and legal regulation of human rights are determined, and directions for improving the mechanisms for their protection are outlined. The main mechanisms of administrative and legal regulation of the rights and freedoms of citizens are considered, including administrative services, the procedure for contacting state authorities, access to public information and legal guarantees for the protection of personal data.

It is proposed to define the mechanism of administrative and legal protection of human rights as a set of legal norms, institutions, and procedures that ensure the protection and restoration of violated rights and freedoms of citizens in the field of administrative law.

The author came to the conclusion that human rights as an object of administrative and legal research involve the development and implementation of strategies, legislative and administrative mechanisms aimed at the effective functioning of the system for protecting the rights and freedoms of citizens. This includes creating appropriate conditions for their implementation in various spheres of public life, ensuring equal access to public services, adhering to human rights standards in the activities of public authorities, and developing effective mechanisms for administrative appeal and judicial protection.

Key words: human rights, protection of human rights, science of administrative law, administrative-legal research, object of administrative-legal research.

Постановка проблеми. Права людини є основоположною цінністю сучасного суспільства. Вони відіграють ключову роль у всіх сферах суспільного життя, а питання їх реалізації набувають особливого значення. Дослідження прав людини є визначальними для розвитку демократичного суспільства, оскільки допомагає ідентифікувати проблеми, розробляти ефективні механізми захисту прав людини та сприяти створенню більш справедливого і гуманного світу.

Для України це питання є особливо актуальним у контексті воєнного стану та правової реформи, спрямованої на вдосконалення публічного управління та приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів. У зв'язку з цим необхідне ґрунтовне дослідження адміністративно-правових механізмів забезпечення прав людини, що сприятиме ефективному захисту громадян від свавілля органів державної влади та створенню демократичної правової держави.

Актуальність дослідження прав людини як об'єкта адміністративно-правових досліджень обумовлена: по-перше, процесами глобалізації, що сприяють розширенню сфери дії адміністративного права та посиленню впливу міжнародних стандартів прав людини на національне законодавство; по-друге, постійним розвитком адміністративного права, аби відповідати новим викликам суспільства, а права людини є однією з ключових сфер, де відбуваються зміни; і, по-третє, демократизацією суспільства, що призводить до посилення ролі прав людини у всіх сферах суспільного життя, зокрема і в адміністративно-правових відносинах.

Мета статті: дослідження прав людини як об'єкта адміністративно-правового регулювання, визначення ролі адміністративного права у їх забезпеченні, реалізації та захисті.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження прав людини в контексті адміністративного права має тривалу історію і на сьогоднішній день є одним з найактуальніших напрямків наукових досліджень. Питання прав людини, їх походження, класифікації, специфіки реалізації, а також механізмів захисту та гарантування досліджуються науковцями в межах різних галузей юридичної науки.

Теоретичні та науково-практичні аспекти проблеми прав людини як об'єкта адміністративно-правових досліджень розглядалися такими вченими, як Ю. Барабаш, С. Головатий, А. Колодій, В. Кравченко, А. Крусян, А. Олійник, О. Петришин, П. Рабінович, Ю. Тодика, М. Хавронюк, В. Шаповал та ін.

Дослідження зазначених та інших авторів мають значну наукову та практичну цінність. Висновки та рекомендації, що в них містяться, сприяють подальшому вдосконаленню законодавства в адміністративно-правовій сфері, а також створюють теоретичну основу для аналізу механізмів адміністративно-правового захисту прав і свобод громадян органами державної влади.

Проте тематика прав людини завжди залишатиметься актуальною, а сучасні наукові розробки у цій сфері сприятимуть гарантуванню, дотриманню та захисту прав людини як основою стабільності та соціальної справедливості.

Виклад основного матеріалу. Формування та розвиток будь-якого поняття, особливо у сфері права, має істотне теоретичне та практичне значення для глибшого усвідомлення його сутності та змісту. Попри широке застосування категорії «права людини» в наукових дослідженнях, законодавчих актах і юридичній практиці, її інтерпретація, як правило, відрізняється залежно від тлумачення науковців, правової школи чи специфіки галузі права.

Поняття прав людини, не зважаючи на тривалу історію, і сьогодні залишається об'єктом дослідження теоретиків права, представників конституційного, адміністративного, кримінального та інших галузей юридичної науки. У сучасних умовах проблеми прав людини є однією з ключових тем адміністративного права та визначальним об'єктом адміністративно-правових досліджень, а також продовжує відігравати важливу роль в інших напрямках правової науки.

У теорії адміністративного права об'єктом адміністративно-правового дослідження може бути певна сфера суспільних відносин, що регулюється нормами адміністративного права. Це може бути діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, адміністративні процедури, механізми реалізації та захисту прав громадян тощо. Об'єкт визначає загальну сферу дослідження, в межах якої проводиться аналіз адміністративно-правових механізмів та інструментів правового регулювання.

Об'єктом сучасних адміністративно-правових досліджень може бути: публічне управління як система органів, методів і засобів здійснення виконавчої влади; публічні послуги у вигляді порядку надання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам; місцеве самоврядування як діяльність органів місцевої влади в межах адміністративної юрисдикції; публічні закупівлі – державне регулювання процедур закупівель товарів і послуг за бюджетні кошти тощо.

Одним із визначальних об'єктів адміністративно-правових досліджень в сучасній доктрині адміністративного права є права людини.

Оскільки права людини є складним і багатогранним феноменом, у юридичній літературі зустрічаються різні підходи до тлумачення та інтерпретації поняття прав людини.

Розвиток концепції прав людини перебуває під впливом тенденцій, що сягають в глибоку історію правової організації суспільства у різних культурних цивілізаціях. Сьогодні це виявляється не стільки у юридичному змісті самих прав, скільки у їх сприйнятті як системи загальновизнаних цінностей крізь призму національних традицій і світоглядів, зокрема уявлень про місце людини в природі, соціумі, світі [1, с. 33].

Серед багатьох підходів до розуміння сутності прав людини, які існують у юридичній літературі, на думку П. Рабіновича, можна виокремити: 1) етичний (або етико-нормативний) підхід, який під правами людини розуміє форму існування, спосіб прояву принципів і приписів моралі; 2) психологічний підхід, де права людини – це певні уявлення людини, її погляди та вимоги щодо надання їй суспільством чи державою певних благ; 3) релігійний, де права людини – це явище, встановлене позаземним, нематеріальним творцем (наприклад, Богом); 4) легістський (юридично-позитивістський) підхід, у якому права людини – це лише ті можливості людини, які їй надані державою, шляхом їх закріплення у джерелах позитивного права [2, с. 12–14]. М. Козюбра виділяє серед існуючих підходів два основні підходи, вважаючи, що вони домінують у політико-правовій думці: перший – природний підхід, при якому права людині належать від природи, вони є невідчужувані, невід'ємні, їх не можна позбавити і вони «становлять елементарні передумови гідного людського існування та розвитку людства в цілому»; другий – легістський, при якому людина отримує права від держави, яка встановлює та надає їх людині [3, с. 7–9].

Також поширеною є концепція трьох поколінь прав людини, за якою історію становлення концепції прав людини поділяють на три головні групи. Традиційну класифікацію прав людини, в основі якої лежить генераційний підхід, розробив французький науковець Карел Васак [4]. Його поділ прав на три покоління передбачає, що перше покоління становлять громадянські і політичні права, друге покоління – соціально-економічні та культурні права, третє – колективні права або солідарні. Проте початок ХХІ ст. поставив на обговорення питання про формування так званого четвертого покоління прав людини (права людини, пов'язані зі зміною статі, трансплантацією органів, клонуванням, використанням віртуальної реальності, одностатевих шлюбів, штучного запліднення, евтаназії) [5, с. 101].

Права людини охоплюють сукупність природних, невідчужуваних та гарантованих державою прав і свобод, що закріплені в міжнародних та національних нормативно-правових актах. Адміністративне право забезпечує механізми реалізації цих прав через систему публічного управління, адміністративних процедур і правозахисних інституцій.

Адміністративно-правове регулювання відіграє важливу роль у механізмах реалізації та захисту прав і свобод громадян, оскільки саме адміністративне право визначає порядок надання публічних послуг, функціонування органів державної влади, адміністративні процедури та механізми оскарження незаконних рішень посадових осіб.

У контексті нашого дослідження варто зупинитися на принципах та механізмах адміністративно-правового регулювання прав людини, що становлять основу адміністративно-правового дослідження.

Під принципами адміністративно-правового регулювання науковці розуміють: вихідні, об'єктивно зумовлені основоположні засади, відповідно до яких формується й функціонує система та зміст цієї галузі права (Ю. Битяк, В. Настюк) [6, с. 29]; найбільш загальні і стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства і держави (В. Галунько, С. Стеценко, А. Берlach) [7, с. 88]; вихідні, фундаментальні ідеї, що концентрують у собі досягнення науки та практики, втілюють інтереси суспільства та громадянина, виконують функцію загальнонормативного орієнтиру під час здійснення цілеспрямованого впливу норм адміністративного права на суспільні відносини, з метою забезпечення правових та організаційних умов реалізації прав, свобод і виконання обов'язків учасниками відповідних правовідносин (П. Лютіков, О. Кузьменко, В. Чорна) [8, с. 4].

Принципи адміністративно-правового регулювання прав людини – це основоположні засади, що визначають порядок реалізації, захисту та забезпечення прав і свобод громадян у сфері адміністративного права. Принципи адміністративно-правового регулювання прав людини формують основу демократичного управління та гарантують громадянам можливість реалізовувати та захищати свої права у взаємодії з державними органами. Дотримання цих принципів сприяє підвищенню ефективності правозахисної діяльності держави та зміцненню верховенства права.

До основних принципів адміністративно-правового регулювання прав людини пропонуємо віднести:

- Принцип пріоритету прав і свобод людини, який полягає у тому, що діяльність державних органів та посадових осіб має бути спрямована на реалізацію та захист прав і свобод громадян, а жодні адміністративні акти не можуть обмежувати права людини, якщо це не передбачено законом.
- Принцип законності означає, що органи виконавчої влади та місцевого самоврядування діють виключно в межах повноважень, визначених законодавством, а всі рішення відповідних органів мають ґрунтуватися на правових нормах та не порушувати прав людини.
- Принцип пропорційності та обґрунтованості рішень ґрунтується на тому, що будь-яке втручання держави у права людини має бути виправданим, пропорційним та необхідним, а всі державні органи повинні приймати рішення, виходячи з інтересів громадян, а не лише адміністративної доцільності.
- Принцип гласності і відкритості виходить із того, що діяльність органів державної влади має бути відкритою для громадського контролю; доступ до інформації про адміністративні процедури та рішення є необхідною умовою захисту прав людини.
- Принцип оперативності і ефективності захисту прав людини означає, що адміністративні процедури повинні бути швидкими, ефективними та не створювати надмірних бюрократичних перепон.
- Принцип запобігання зловживанню владою – посадові особи органів державної влади не повинні перевищувати своїх повноважень або використовувати їх всупереч правам людини; запровадження механізмів контролю та відповідальності посадових осіб.

Адміністративно-правовий механізм захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина І. Ієрусалімова пропонує розуміти як систему засобів, які є елементами, складовими впливу цієї галузі права на суспільні відносини та встановлювані її нормами гарантії реалізації цих прав (поновлення в органах виконавчої влади та суду, захист за допомогою адміністративної

відповідальності та прокурорської діяльності щодо забезпечення прав і свобод громадян) [9, с. 91]. О. Муза під адміністративно-правовим механізмом захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб пропонує розуміти комплексну, системну та складну категорію адміністративного права, що наділена регулятивною, охоронною та захисною функціями у відносинах невіддільних суб'єктів із органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами [10, с. 35].

Таким чином, під механізмом адміністративно-правового захисту прав людини пропонуємо розуміти сукупність правових норм, інституцій та процедур, які забезпечують охорону та відновлення порушених прав і свобод громадян у сфері адміністративного права.

Досліджуючи структуру (внутрішню будову) механізму адміністративно-правового захисту науковці по-різному підходять до визначення його елементів. Так, Н. Глушенко до елементів механізму адміністративно-правового захисту прав у медичній сфері відносить: 1) сукупність адміністративно-правових заходів; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму захисту прав у медичній сфері – органи державної влади, підприємства, установи, організації чи посадові особи; 3) заходи, спрямовані на забезпечення реалізації та відновлення прав у медичній сфері [11, с. 68]. На думку Я. Лазура, механізм забезпечення прав і свобод громадянина уособлює комплекс взаємодіючих елементів, які надають належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод. Його структурними елементами є: норми права; юридичні передумови забезпечення прав і свобод (правовий статус особи); нормативно-правові засоби забезпечення прав і свобод (юридичні гарантії); загальносоціальні умови забезпечення, охорони і захисту прав і свобод особи (фактичне соціальне макросередовище, в якому здійснюється забезпечення прав і свобод) [12, с. 13].

Важливе значення серед елементів механізму адміністративно-правового захисту прав людини відіграють також: адміністративні процедури, які регламентують порядок отримання адміністративних послуг, видачі дозвільних документів, оскарження незаконних рішень органів влади; адміністративне судочинство, що дає можливість громадянам оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади; інститут адміністративної відповідальності, що включає заходи притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення прав громадян.

Таким чином, права людини як об'єкт адміністративно-правових досліджень включають вивчення основних правових принципів та механізмів їх реалізації, захисту та обмеження в адміністративному праві.

Висновки. Отже, права людини – це фундаментальний інститут сучасного права, який визначає взаємовідносини між державою та індивідом. У контексті адміністративного права, права людини виступають як важливий об'єкт дослідження.

Права людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження – це комплексний підхід до забезпечення та захисту основоположних прав і свобод громадян, що охоплює їх юридичні гарантії, механізми реалізації та правовий захист у разі порушень. Права людини як об'єкт адміністративно-правового дослідження передбачають розробку та впровадження стратегій, законодавчих і адміністративних механізмів, спрямованих на ефективне функціонування системи захисту прав і свобод громадян. Це включає створення належних умов для їх реалізації в різних сферах суспільного життя, забезпечення рівного доступу до адміністративних послуг, дотримання стандартів прав людини в діяльності органів влади та формування дієвих механізмів адміністративного оскарження і судового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тихомиров О.О. Права людини: інформаційний вимір: *монографія*. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 304 с.
2. Рабінович П.М. Права людини і громадянина: навч. посіб.. К.: Атіка, 2004. 464 с.
3. Козюбра М. Теоретико-методологічні аспекти прав людини. *Український часопис прав людини*. 1997. № 3/4. С. 7–9.
4. Радзієвська В. Права людини нового покоління та їх міжнародно-правове регулювання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2010. С. 65–70.
5. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. *Право України*. 2010. № 2. С. 101–107.

6. Адміністративне право України / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
7. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: монографія / Галунько В., Стеценко С., Берlach А., Буханевич О., Ситников О. та ін.; за заг. ред. В. Фелика та В. Курила. К.: «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.
8. Лютіков П.С., Кузьменко О.В., Чорна В.Г. Принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності: поняття та класифікація. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 8. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-8-01-04>.
9. Ієрусалімова І.О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2006. 205 с.
10. Муза О.В. Адміністративно-правовий механізм захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 32–36.
11. Глущенко Н.В. Поняття адміністративно-правового механізму захисту прав у медичній сфері. *Правові горизонти*. 2018. № 8 (21). С. 65–69.
12. Лазур Я.В. Специфіка адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини у сфері публічного управління: засоби, форми та методи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 5 том 3, С. 11–14.